

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir

"Sivil Toplum Diyalogu" Programı

"Hazinelerin Kilidini Aç" Projesi

İnsan hakları, ayrımcılığın önlenmesi, kültürlerarası diyalog

İYİ UYGULAMALAR

EL KİTABI

www.civilsocietydialogue.org

Bu yayın Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin
mali desteđiyle üretilmiřtir.

Bu yayının içeriğinden sadece "Platform AGORA" sorumludur
ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti veya Avrupa
Birliği Bakanlığı'nın görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.

İnsan hakları, ayrımcılığın önlenmesi, kültürlerarası diyalog

İYİ UYGULAMALAR
EL KİTABI

"Sivil Toplum Diyalogu" Programı
"Hazinelerin Kilidini Aç" Projesi

İnsan hakları, ayrımcılığın önlenmesi, kültürlerarası diyalog

İYİ UYGULAMALAR EL KİTABI

© Platform AGORA, 2016

Türkçe'den çeviri Tanya Blagova tarafından yapıldı.

“Hazinelerin Kilidini Aç” projesi,
Platform AGORA – Sofya
tarafından Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği
BAL-GÖÇ – Bursa
ile ortaklık içinde uygulanmaktadır.

www.civilsocietydialogue.org

www.agora-bg.org; www.balgoc.org.tr

İÇİNDEKİLER

„Hazinelerin Kilidini Aç” Projesi	5
El Kitabının Amacı	9
İlgili Taraflar	13
Biz ve „yabancı” olan	14
BMT	15
Avrupa Konseyi	16
Avrupa Birliği	17
Bulgaristan Cumhuriyeti’nin hak savunucu organları	23
Bulgaristan, Balkan ülkeleri ve Avrupa Birliği’nden iyi uygulamalar	27
Sonuç	51

Photo: Aylin Acargul

„Hazinelerin Kilidini Aç” Projesi

El kitabı, “Hazinelerin Kilidini Aç” projesi kapsamında Ekim 2014-Eylül 2015 döneminde, AB ve Türkiye arasında uygulanan Sivil Toplum Diyalogu III. Programının Siyasi Kriterler ve somut olarak Lot 2: Ayrımcılıkla Mücadele kısmı kapsamında sağlanan destekle, AB’nin ve Türkiye Cumhuriyeti’nin finansal desteği ile hazırlandı. 2015 yılının Temmuz ayından itibaren projenin başarı ile uygulanması için AGORA Platformunun ekibi ile birlikte Bursa merkezli BALGÖÇ Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği katıldı. BALGÖÇ, proje çerçevesinde Türkiye, Bursa’da düzenlenen etkinliklerin evsahipliğini de yaptı¹.

“Hazinelerin Kilidini Aç” projesinin esas amacı, AB’nin yeni üyesi olan Bulgaristan’dan Türkiye Cumhuriyeti’nin sivil toplum örgütlerine mevzuatla ilgili siyasi kriterler ve ayrımcılıktan koruma ve kültürel ifade hakkı alanında bu mevzuatın uygulanması konusunda bilgi ve deneyim transferinin yapılmasıdır. Proje, insan kaynaklarına ve Türkiye’de bu alanda çalışan insan ve kuruluşlarda bilgi artırımına ve kapasite oluşturulmasına yapılan bir yatırım olarak ele alınabilir.

1 <http://www.agora-bg.org/bg/news.html?newsid=443>.

Projenin spesifik amaçlarından bazıları şunlardır:

- Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının kurumsal kapasitesinin artırılması ve onların siyasi reformların hazırlanması ve uygulanmasına katkı sağlamaları;
- Türkiye'de ve Bulgaristan'da siyasi kriterlerle ilgili önyargıların giderilmesi amacı ile diyalog yürütülmesi, bilgi ve know-how teatisinin yapılması;
- Ayrımcılığa tahammülsüzlük ve kültür, din ile inançlar arasında etkin diyalog alanında çalışan Türk ve Bulgar sivil toplum kuruluşları arasında istikrarlı ağın oluşturulması.²

2 http://www.agora-bg.org/bg/project/csd_programme.html.

Photo: Dobrina Andreeva

Photo: Boyan Ivanov

El Kitabının Amacı

İçinde yaşadığımız küresel dünyada, farklı gelenek, norm ve değerlere sahip kültürlerin temsilcileri ile iletişim ve irtibat içinde olmak, gittikçe çok doğal bir durum haline geliyor. Hızlı ve ucuz iletişim imkanları ve küresel ağ, kolayca seyahat etmek, dünyanın farklı yerlerinde yaşamak, dünya vatandaşı olmak, uluslararası ortamda okumak ve dünya şirketleri veya kurumlarında çalışmak için elverişli şartlar sağlıyor. Bütün bunlar, bir yandan bize daha önce hayal bile edemediğimiz gelişme imkanları gibi birçok fırsat sağlarken, diğer yandan farklı etnisite, ulus ve kültürlerin temsilcileri ile irtibat içinde olmamızı gerektiriyor. Bu durum “ötekiyi” tanımamızı, “farklı” olanla iletişim kurma kabiliyetini geliştirmemizi ve onların haklarını tanımamızı da gerektiriyor. Dolayısıyla olası ihtilaflar ve bu ihtilafların kolaylıkla atlatılması konusunda bilgili olmak son derece önemlidir. Aynı zamanda küreselleşme, bizi kültürel kimliğimizi ve özelliklerimizi korumanın yolları aramak zorunda bırakıyor.

Bu el kitabı, farklı etnik kökeni olan, farklı millet ve kültürlerin temsilcisi olan insanların bir araya gelmesinin hassas ve sık sık sorunlu bir

durum olmakla birlikte insanın ufkunu açan, yararlı bir şey olduğu anlayışına dayanmaktadır.

İnsan hakları, ayrımcılık ve kültürlerarası diyalogla ilgili problemler, sık sık şiddet derecesine varabilecek açık veya gizli hoşgörüsüzlük şeklinde ifade bulan önyargı ve basma kalıp düşünceler, korku ve negatif tutumlar gibi daha derin tarihi ve kültürel birikimlerim sonucudur. Fiiliyatta görüldüğü üzere farklı etnik ve sosyal toplulukların radikalleşmesi ve dışlanması, problemleri daha da derinleştiriyor, dolayısıyla farklı ve hassas durumda olanların, dışlanmış olan kişilerin topluma entegre edilmeleri gerekliliği gittikçe daha belirgin hale geliyor.

İşbu el kitabı ile iki amaç güdüyor: Birincisi, insan hakları, ayrımcılıkla mücadele ve kültürlerarası diyalog söz konusu olduğunda bireyden başlayarak, toplum, devlet ve uluslarüstü kurumlara kadar “ilgili taraflar” tanımının açıklanmasıdır. İkincisi de gerek bireyler ve günlük hayat düzeyinde, gerekse de kurumlar düzeyinde hoşgörü ve ayrımcılık gözetilmemesi ile ilgili modellerin, iyi uygulamaların ve politikaların anlatılmasıdır. Burada iyi uygulamalar “örnek alabileceğimiz” uygulamalar, yani ya kendi amaçlarına ulaşan ya/ya da kendi alanında yarar sağlamış olan, veya (daha da önemlisi) bunu kullananların yaratıcılığını, çözüm bulma kabiliyetini ve kendini ifade etmelerini teşvik edecek olan uygulamalar anlamına geliyor³.

3 <http://www.beep-eu.org/>.

Photo: Georgi Petrov

Photo: Aylin Acargul

İlgili Taraflar

Bu bölümde Avrupa Birliği içinde ve Bulgaristan’da çalışan esas kuruluşlarla yanı sıra ayrımcılığın önlenmesine yönelik önlemlerin uygulanması sürecinde yer alan diğer ilgili taraflar da anlatılacak. Öte yandan bu fasılda ayrımcılık durumunda uygulanan *prosedürler* de konu edilecek. Bu el kitabı ile belirlenen amaçlar bağlamında ayrımcı uygulamalar, kültür, din ve inanç temelinde yapılan hak ihlali olarak düşünülmelidir.

“İlgili taraf” tipleri ve prosedürler de Avrupa düzeyinde ve ulusal düzeyde olduğu gibi, tarihi planda ve günümüzde de ele alınmaktadır. Bunlara sadece somut olayla ilgili iki taraf değil, alakalı olan tüm “oyuncular” dahil ediliyor. Bu bağlamda ilgili taraf polis, mahkeme, Meclis Komisyonu, ombudsman, sivil toplum kuruluşları, medya, yerel liderler, yerel topluluklar, devlet memurları, avukatlar ve diğerleri olabilir.

Biz ve „yabancı“ olan

“Yabancılığın” daimi bir nitelik değil, tutum meselesi olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Tek başına yabancılık diye bir şey yok, seni yabancı, diğer ve farklı biri olarak algılayan “başkasının” var olması gerekiyor. Yani “yabancılığın” farkedilmesi, kendi kültür, gelenek ve değerlerin gözü ile bakıldığında mümkün oluyor. Kendi kültürüne mensubiyet hissi, kültürlerarası yeterlilik yolunda belirleyici olup ancak diğerinin bakışında yansıtılmak yolu ile sağlanabiliyor.

Sık sık diğer olan, dış görünüşü itibari ile de “yabancı” oluyor, çünkü bireyler, önce “kendi” görünüşü ve “yabancı” görünüş arasındaki farkı arıyorlar. Bireyler arasında fiziki ve kültürel düzeyde yapılan bu ayırım temelinde gruplar kuruluyor, basma kalıp düşünceler ve tutumlar oluşuyor. “Yabancı”, “öteki” ve “farklı” olan hakkındaki görüşümüz, gerek kendi sosyokültürel kimliğimizi, gerekse de rap müziği veya futbol hayranları grubu ya da etnik gruplar yahutta milletler olsun grup mensubiyetimizi belirlememizi kolaylaştırıyor. Bu şekilde kendimiz ve etrafımızda bulunan diğer insanlar arasında görünür ve görünmez sınırlar çiziyoruz. Biz diğerleri ile kıyaslanırken ve onlarla iletişim içinde olurken kendi kültürümüzün değeri belirginleşiyor⁴.

Kültürlerarası diyalogun incelenmesi yolu ile diğerleri ile doğru iletişim stratejisinin bulunması amaçlanıyor. Sık sık yurt dışında tatil yaparken tanımadığımız kültürlerle ve onların davranış normları ile karşılaşınca zor durumda kalıyoruz.

Göç ve küreselleşme sonucu Avrupa toplumlarında meydana gelen derin değişikliklerden yola çıkarak Avrupa politikaları, “diğer” olanla iletişimde hoşgörülü ve bilinçli olunmasını tavsiye ediyorlar. Ancak bazı insanlar için “yabancılaşma” devamlı tahammül edilmesinin problem olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. İnsanın günlük hayatında - kreş ve okulda, mahallede, hastanede veya işyerinde çevredeki “yabancılaşma” özellikle güçlü bir şekilde hissediliyor. Örneğin Al-

4 <http://www.emil.ikk.lmu.de/bulgar/Brochure-exercises-BG.pdf>.

manya veya İngiltere’de bulunan Doğu Avrupa göçmenleri, Afrika ve Hindistan’dan gelen göçmenlere karşı sık sık hoşgörü göstermiyorlar.

“Yabancılığın” duygusal etkisi, kültürel mesafe hissine bağlıdır. Kültürel mesafenin ölçülmesi için objektif ölçüm metodları bulunmasa da Fransız ve Çinli öğrenciler arasındaki farkın Alman ve Hollandalı öğrenciler arasındaki farktan daha büyük olması aşikardır. Farklı sosyal grupların üyeleri arasındaki duygusal mesafe sübjektif olmakla birlikte ulusal mensubiyet ve daha birçok etken de bu konuda etkisini gösterebilir⁵.

Aynı zamanda mesafe olarak görülen “yabancılığın” olumlu yönlerini de küçümsememek gerekir. İletişim gereksiniminden kaynaklanan önemli sosyal işlevleri de vardır.

BMT

“Öteki” insandan duyulan korkunun giderilmesi gerekliliği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle büyük önem kazanınca dünya barış örgütü olan Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BMT) kuruldu.

BMT’nin hoşgörü konsepti, hem kişilik hem kimlik olarak “diğer” insanın hakkının tanınmasından ibarettir.

Bu süreci devam ettiren BMT bu işlevleri özel bir kuruluş olan UNESCO’ya devretti. 1995’te UNESCO Genel Konferansı, Hoşgörü İlkeleri Bildirgesini onayladı. Bildirgeye göre hoşgörü, dünyada mevcut sonsuz kültür ve ifade şekli zenginliğinin sayılması, kabul edilmesi ve değer verilmesi demek.

11 Eylül 2001 tarihli olayların hemen ardından çok spesifik bir ortamda UNESCO, Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesini onayladı. Bu bildirge ile üye ülkeler, kültürlerarası diyalogun barışın en iyi garantisi olduğu inancını ifade ederken kültürler ve medeniyetler arasında çatışmala-

5 <http://www.emil.ikk.lmu.de/bulgar/Brochure-exercises-BG.pdf>.

rın kaçınılmaz olduğu savını kesinlikle reddettiler. Bu belge ile ilk defa kültürel farklılıkların “insanlığın ortak mirası” ve insan şahsiyetinin ayrılmaz parçası olduğu tanındı. Bu sayede kültürel kimlik ve bireyin hayiyeti, temel insan hakkı olarak hukuki koruma altına alındı.

İnsan haklarına riayet edilmesinin yöntemleri arasında BMT kapsamındaki izleme ve raporlama mekanizmaları ve ayrı ayrı üye ülkelerde ayrımcılığa dayalı suç olaylarının, kin söyleminin ve azınlık grupları ile dini topluluklara karşı şiddet olaylarının önlenmesi, araştırılması ve cezalandırılması önlemleri yer almaktadır.

Avrupa Konseyi

Avrupa bölgesine gelince İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa devletleri arasında insan hakları, demokratik gelişme ve kültürel işbirliği alanındaki işbirliği, 05.05.1949 tarihinde kurulan Avrupa Konseyi tarafından koordine edilmektedir.

Avrupa Konseyi’nin en önemli başarılarından biri, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin Sözleşmenin 1950 yılında onaylanması olmaktadır. Sözleşme ile kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşmesinin uygulanmasını denetlemektedir. Sözleşmeyi imzalamış bulunan üye ülkenin vatandaşı olan veya üye ülkenin hukuki sistemine bağlı olan herkes, temel insan haklarının ihlal edilmiş olduğunu düşünüyorsa eğer bu mahkemeye şikayet sunabilir.

Sözleşme ile koruma altına alınan temel insan hakları arasında etnik, dil ve kültür kimliği hakkı (madde 8) ve de din özgürlüğü, vicdan ve inanç hakkı (madde 9) yer almaktadır. Bir yandan herkesin din ve inanç sahibi olma ve din ile inancını değiştirme özgürlüğü, diğer yandan ise bunları örneğin eğitim yolu ile, ayırdedici kıyafet giymek yolu ile, belirli bayramları kutlamak ve törenler düzenlemek yolu ile belli etme özgürlüğü garantileniyor. Ancak bu belli etme özgürlüğü mutlak değil, çünkü devlet organları tarafından kısıtlamalar getirilebilir. Yasal bir dayanak mevcut ise ve kamu güvenliği, kamu düzeni, sağlık ve ahlakın korunması ve diğer insanların hak ve özgürlüklerinin korunması açısından

gerekiyor ise belli etme özgürlüğüne kısıtlamalar uygulanabilir. Kısıtlamaların ayrımcılık yasağına zıt düşmemesi şarttır⁶.

Avrupa Birliği

Ayrımcılık yasağı, Avrupa Birliği’nin dayandığı değerlerden biridir. 2000 yılında AB ve üye ülkeler, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartını onayladı. Bu belge insan hakları kataloğunu “beyanname” statüsünde içeriyor.

2009 yılında Lizbon Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile değiştirilen Şart hukuki bağlayıcılığı olan belge haline geldi.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nın “Eşitlik” adlı III. bölümünde Avrupa Birliği’nin kültür, din ve dil çeşitliliğine saygı duymakta olduğu ve ırk, cilt rengi, etnik ve sosyal köken, dil, din ve inanç, siyasi ve saire görüşler, milli azınlığa mensubiyet gibi temellerde ayrımcılığın uygulanmasını yasakladığı belirtilmektedir.

AB kuruluşlarının Temel Haklar Şartı’na ve Şart’ın içerdiği ayrımcılık hükümlerine uymaları hukuki zorunluluktur. AB üyesi devletler de AB hukukunu uygularken Şart’a uymak zorundadır. Bu hangi düzeyde olursa olsun her devlet organının bir yükümlülüğüdür. Mağdur kişiler, Şart’ın ihlali söz konusu olduğunu düşünürlerse şikayetler sunabilirler.

6 Avrup İnsan Hakları Mahkemesine(AİHM) göre demokratik bir toplumda devlet, İslami örtünmeye kısıtlama uygulayabilir. Bunun için örtünmenin diğer insanların hak ve özgürlüklerinin, kamu güvenliği ve kamu düzeninin korunması olmak üzere güdülen amaca aykırı düşmesi ve kısıtlamanın ayrımcılık yasağına zıt olmaması şarttır. Mahkemenin kişilerin toplumda din kurallarına uygun şekilde davranmaları hakkının mutlak olarak görülmemesi gerektiğine ve bu hakların üye devletler tarafından kısıtlandığı durumlarda Antlaşmanın 8. ve 9. maddeleri ile ilgili 14. maddenin ihlal edilmediğine takdir ettiği kararlara atıfta bulunulabilir. Karaduman v. Turkey (no.16278/90); Leyla Sahin v. Turkey (no 44774/98); S.A.S. v. France (no 43835/11)

Avrupa Birliği düzeyinde ilgili taraflar

Avrupa Birliği içinde kültürlerarası diyalogun sürdürülmesi, eşitliğin teşvik edilmesi ve topluluğun kuruluş belgelerinde yatay ilkeler olarak yer alan insan haklarının tanınması alanında çalışan bir dizi kuruluş var. Bu kuruluşlar arasında Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu, AB Mahkemesi ve Avrupa Ombudsmanı öncü rol alıyorlar.

Avrupa Parlamentosu’nun denetim işlevlerinden biri, vatandaşlar tarafından sunulan toplu dilekçelerin ve yöneltilen soruların incelenmesi olmaktadır. Maastricht Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden bu yana AB’nin her vatandaşı, insan hakları dahil AB’nin faaliyet alanına giren her konu ile ilgili Avrupa Parlamentosu’na şikayet veya talep şeklinde başvuru sunma hakkına sahiptir. Başvuru hakkının tanınması ile güdülen amaç, AB vatandaşlarına ve içinde bulunan kişilere Avrupa kuruluşlarına talep veya şikayetlerle müracaat etmek için basit bir yol sağlamaktır.

AB’nin siyasi anlamda bağımsız olan bir organı sıfatı ile **AB Mahkemesi**, başka bir ilgili taraf olmaktadır. Mahkeme, AB hukukunun bütün üye ülkelerde aynı şekilde yorumlandığı ve uygulandığını garantiliyor ve ulusal hükümetler ile AB kuruluşları arasındaki hukuki ihtilaflara çözüm getiriyor. Belirli durumlarda gerçek kişiler, şirket ve örgütler de bir AB kuruluşunun haklarını ihlal etmiş olduğunu düşünüyorlarsa eğer Mahkeme’de dava açabilirler.

Eğer ulusal mahkemenin belirli bir AB yasının yorumlanması veya geçerliliğine ilişkin kuşkuları varsa açıklık getirilmesi talebi ile AB Mahkemesine müracaat edebilir. Aynı mekanizma belirli bir ulusal yasanın veya uygulamanın AB hukuku ile uyum içinde olup olmamasının belirlenmesi için de kullanılabilir. AB hukukuna uyulmamasından dolayı da ulusal hükümetler hakkında öbür türlü davalar da yürütülüyor. Mahkeme ayrıca AB’nin hukuki belgelerini de iptal edebilir (iptal şikayetleri). Bir AB belgesinin Birliğin anlaşmalarını veya temel hakları ihlal etmekte olduğu ispatlanırsa AB üyesi bir ülkenin hükümeti tarafından Mahkeme’ye o belgenin iptal edilmesi talebi sunulabilir. Özel kişiler de

Photo: Kremena Hristova

kendilerini doğrudan mağdur eden bir AB belgesinin Mahkeme tarafından iptal edilmesini talep edebilirler.

AB kuruluşları hakkında yaptırımların uygulanması da Mahkemenin yetkileri dahilindedir (*zarar için tazminat talepleri*). AB’nin veya AB görevlilerinin eylemleri veya eylemsizliklerinden dolayı menfaatleri zedelenen her kişi veya şirket, onlar hakkında Mahkeme’de dava açabilir.

Bir diğer ilgili taraf da **Avrupa Ombudsmanı** olmaktadır. Bu makamın esas rolü, Avrupa Birliği kuruluşlarına, organ, daire ve ajanslarına karşı sunulan şikayetlerin incelenmesidir. Şikayetler, Avrupa Birliği’nin vatandaşları olan veya devamlı ikamet eden kişiler tarafından veya Avrupa Birliği’nde bulunan birlikler ve veya işletmeler tarafından sunulabilir.

Ombudsman çeşitli kötü yönetim olaylarını da inceler, örneğin haksız davranış, ayrımcılık, görevini kötüye kullanmak, bilginin olmaması veya bilgi verilmemesinin reddedilmeisi, gereksiz geciktirme, doğru olmayan prosedürler gibi.

Ombudsmanlık makamı, ya şikayetlerin alınması üzerine ya da kendi inisiyatifi ile araştırmalar yapar.

Ombudsmanın sırf ilgili kuruluşa bilgi vermek yolu ile bir vatandaşın problemine çözüm getirmesi mümkün. Eğer bu yeterli değilse, ombudsman karşılıklı rızaya dayalı çözümün sağlanması için gerekli tüm çabaları sarfeder. Böyle bir çözüm sağlanamazsa da ombudsman ilgili kuruluşa tavsiyeler getirebilir. O kuruluşun tavsiyeleri kabul etmemesi halinde ombudsman özel bir rapor hazırlayıp Avrupa Parlamentosuna sunar ve AP, gerekenleri yapmakla yükümlü olur.

AB nezdinde **Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA)** kurulmuştur. Viyana'da 15 Şubat 2007 tarihli 168/2007 Sayılı Tüzük ile kurulan ajansın amacı, Birliğin ilgili kuruluş ve organlarına ve üye devletlere AB hukukunun uygulanması ile ilgili temel haklar konusunda destek ve uzman düzeyinde bilgilerin verilmesi ve önlemlerin alınması ve uygun eylem yönlerinin belirlenmesinde kendilerine yardım sağlanmasıdır. Ajans, AB içinde temel hakların durumuna ilişkin objektif, doğru ve kıyaslanabilir bilgileri toplayıp analiz ederek paylaşıyor, temel haklar alanında inceleme ve araştırmalar yapıyor ve somut konularda vardığı sonuçları ve görüşlerini yayınlıyor.

Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, AB hükümetleri ve kuruluşlarının bu alandaki çalışmalarını destekleyen diğer bir AB ajansıdır. Cinsiyet eşitliği ile ilgili konularda veri tabanı oluşturup verileri analiz eden Enstitü, metodolojik araçlar geliştirir, iyi uygulama paylaşımını ve ilgili taraflar arasındaki diyalogu kolaylaştırır. Cinsiyet eşitliği temel hak olmaktan öte ekonomik büyüme ve sosyal entegrasyon hedeflerine ulaşılması açısından hayati önem taşıyan bir kazanımdır.

Her ne kadar eşitsizlik hala var olmaya devam etse de Avrupa Birliği son onyıllar içinde önemli bir ilerleme kaydetti. Kaydedilen ilerleme çoğunlukla mevzuata ve cinsiyet eşitliğinin kamu politikası alanlarına dahil edilmesine ve de kadınların durumunun iyileştirilmesi doğrultusunda yapılanlara da bağlıdır.

Ağlar

Avrupa Birliği düzeyinde insan haklarının teşvik edilmesi ve tanınmasına yönelik politikaların oluşmasında resmi olmayan örgütler veya sivil toplum kuruluşu olarak çeşitli konularda çalışan ağların da önemli katkıları var. Bunların içinde Avrupa Ombudsmanlar Ağı EQUINET, Avrupa Eşitlik Organları Ağı (32 Avrupa devletinden 42 örgüt. Bu örgütler farklı temellerde eşitlik organı olarak ulusal düzeyde ayrımcılıkla mücadele yetkisine sahiptir), Avrupa Kadın Lobisi (European Women’s Lobby, <http://www.womenlobby.org>), Avrupa Yaşlılar Platformu Age platform Europe <http://www.age-platform.eu/>, Irkçılığa karşı Avrupa Ağı (European network against racism ENAR <http://www.enar-eu.org/>), Avrupa Engelliler Forumu European disability forum <http://www.edf-feph.org/>), Uluslararası Lezbiyen ve Gey Birliği (International Lesbian and Gay association – Europe (ILGA Europe) <http://www.ilga-europe.org/>), Avrupa Roman Bilgi Merkezi (European Roma Information Office (ERIO) <http://www.erionet.eu/>) öne çıkıyorlar.

Yukarıda sayılan sivil toplum örgütleri, yetkili kuruluşlar tarafından AB düzeyinde politikaların oluşturulması için yürütülen danışma sürecinde her daima yer alıyorlar.

Photo: Aylin Acargul

Bulgaristan Cumhuriyeti’nin hak savunucu organları

AB hukukunda eşitlik konularında ulusal organların kurulması öngörülmektedir. Bulgaristan yasama organı, özel bir kanunla ayrımcılığın önlenmesi, ayrımcılıktan koruma ve imkan eşitliğinin sağlanması alanında çalışan bağımsız ve özel bir organ olarak Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu’nu oluşturmuştur.⁷

Bağımsız ve özel bir organ olan **Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu (AKK)**, eşitliği garantileyen Bulgar mevzuatının ve de ayrımcılığı yasaklayan uluslararası standartların uygulanmasını kontrol etmektedir. AKK, sunulan şikayetleri ve ihbarları inceler, yapılan ihlalleri tespit eder, ayrımcılığın önlenmesi ve durdurulması ve durumun eski haline dönmesi için idari yaptırımlar (cezalar) ve zorunlu idari tedbirler uygular. Komisyon ayrıca yasaya uyulması yönünde zorunlu tavsiyeler getirir. Komisyon, ayrımcı olan idari belgeleri mahkemede temyiz eder, ayrımcılıktan dolayı açılan kamu davalarına katılır. Komisyon kamu organlarına ayrımcı olan eylemlerine son vermeleri ve belgelerini iptal etmeleri yönünde tavsiyeler getirebilir. AKK yasal düzenleme taslakları

7 Ayrımcılıktan Koruma Yasasının 40. maddesi

ile ilgili görüşünü bildirir, düzenlemelerin onaylanması, değiştirilmesi veya iptal edilmesi yönünde tavsiyeler getirir. Komisyon, ayrımcılık mağdurlarına bağımsız yardım sağlar, bağımsız araştırmalar yapıp bağımsız raporlar yayınlar.⁸ Mahkeme dahil Bulgar yönetimleri, Ayrımcılıktan Koruma Komisyonunun kararlarına uymak zorundadır. Komisyon çalışmalarını Bulgaristan Cumhuriyeti Halk Meclisine rapor eder.

Komisyon'un farklı bölgelerdeki temsilcileri, vatandaşları bilgilendirmek ve farklı materyaller dağıtmak yolu ile genel tahammül, farklı insan grupları arasında hoşgörü ve eşitlik iradesini desteklemekle yükümlüdür.

Ayrımcılık mağduru olan herkes, Komisyon'a şikayet sunmaktan başka bir diğer koruma aracı kullanarak mahkemeye talep sunabilir. Aynı ihtilaftan dolayı mahkemede artık açılmış olan bir davanın olduğunu tespit ederse eğer Komisyon, yeni yargı süreci başlatmaz. Muamele eşitliğini düzenleyen yasalarda öngörülmüş olan hakları ihlal edilen her kişi, mahkemeye talep sunma hakkına sahiptir. Ayrımcılık mağduru olan kişi, mahkemeden şunları talep edebilir ⁹ a) ihlalin tespit edilmesini; b) davalının ihlale son vermesi, ihlalden önceki durumu yeniden sağlaması ve ileride yeni ihlallerden sakınması yönünde kararın verilmesi; c) zarar tazminatı (ayrımcılık sonucu uğranılan zararlardan dolayı tazmin edilmesini).

Sendika örgütlerinin ve iktisadi amaç gütmeyen, kamu yararına çalışan tüzel kişilerin de mahkemeye talep sunma hakkı var (örneğin insan hakları alanında çalışan vakıflar veya birliklerin).

Örgütler gerek rızasını alarak mağdur kişiler adına, gerekse de birçok kişinin haklarının ihlal edilmiş olduğu durumlarda kendi adına dava açabilirler. Bu durumda mağdur kişilerden vekalet gerekli değil. Mağdur olanların birçok kişi veya belirsiz sayıda olduğunun ispatlanması yeterlidir. Örgütler artık açılmış olan davalara mağdurların yanında il-

8 Ayrımcılıktan Koruma Yasasının 47. maddesi

9 Aynı yasanın 71. maddesi

gili taraf sıfatı ile iştirak edebilirler. Amaç yargı sürecinde mağdurun desteklenmesidir. Onların talebi ayırımcı eylemlerin tespit edilmesi ve davalının bunlara son vererek neticelerini kaldırması ve ileride ayırımcılıktan sakınması yönündedir. Ayırımcılıktan Koruma Yasası, toplu davaların açılması imkanını da öngörüyor.

Ayırımcılıkla mücadelede insanların bilgi düzeyinin artırılması ve önyargıların giderilmesinin de çok büyük rolü var. Bunu ya Ayırımcılıktan Koruma Komisyonu gibi özellikle oluşturulan devlet kuruluşlarının amaca yönelik çalışmaları sonucu, ya da farklı sivil toplum kuruluşlarının spesifik bilgileri ve eylemleri sonucu sağlamak mümkün.

Eşitlik ve hoşgörü fikirlerinin yaygınlaşması, çeşitliliğin sayılıp korunması, ayırımcılık uygulanmaması, insan hakları ve kişisel haysiyetin korunması yönünde medyada çıkan yazılarla, konferans, kamu tartışması ve kampanyalarla, yürüyüş, film ve eğitimlerle de çalışılabilir. Bu konular eğitim programına, filmlere, sergi ve yarışmalara, spor etkinliklerine dahil edilebilir, ödüller tesis edilebilir, ayrı ayrı örgütlerin çabalarını birleştirmek adına ağlar ve saire birleşmeler kurulabilir. Bu farklı olanlarla yapıcı etkileşim içinde olmak ve kendi aidiyetini belirleme ve kültürel kimlik hakkını tanıyarak kültürlerarası diyalogu teşvik etmek demektir.

Photo: Dobrina Andreeva

Bulgaristan, Balkan ülkeleri ve Avrupa Birliği’nden iyi uygulamalar

“Kremikovtsi” ve kültürlerarası diyalog

“Kremikovtsi” metalürji fabrikası, komünizm döneminde Bulgaristan’da inşa edilen en büyük sanayi işletmesidir. İşletmenin tarihçesi, 1954-1955 yılında Bulgar jeologların Sofya’ya yakın Kremikovtsi köyünde demir cevheri yatağı bulmaları ile başladı. 1956 yılının Nisan ayında yapılan ve totaliter devletin gelişmesi açısından çok önemli bir olay olan komünist partisinin Genel Kurul toplantısının ardından metalürji fabrikasının inşaatından söz edilmeye başladı. Dönemin sosyalist lideri Todor Jivkov’un isteği üzerine Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği tarafından ülkeye uzmanlar gönderildi. Fakat onlar, kompe cevherin söz konusu olduğu sonucuna vararak bu tür cevherin işlenmesi için gerekli teknolojiye sahip olmadıkları için kurulacak olan fabrikanın çelik yassılatma fabrikası olmasını ve çelik bloklarının SSCB tarafından gönderilmesini önerdiler. Yapılan değerlendirmeler ayrıca fabrikanın zararlı çalışacağını ve çevreye çok zararlı etki göstereceğini gösteriyordu¹⁰.

10 <http://desebg.com/-a-/1737-2014-03-07-12-08-05>, published on 14 March 2014, viewed on 1 August 2015.

Buna rağmen Bulgar yönetimleri metalürji fabrikasının kurulmasında ısrar etti ve 1960 yılının sonunda komünist yöneticilerin ülkede sanayi devrimi gerçekleştirmek ve tarım ağırlıklı ekonomiden sanayileşmeye geçmek arzusuna cevaben „Kremikovtsi“ metalürji fabrikasının inşaatına başlandı. Fabrikanın açılışı, 1963 yılının Kasım ayında bizzat Todor Jivkov tarafından yapıldı. Fabrika sosyalizmin yeni kazanımlarından biri ve ülkedeki metalürji endüstrisinin gururu oldu.

„Kremikovtsi“ fabrikasında bütün ülkeden gelen 35 000 kişi istihdam edildi. Farklı etnik ve dini kökeni olan insanlar çalıştırıldı. Fabrikanın binlerce işçisi için yeni konutlar inşa edildi ve başkentin kenar mahallelerinde semtler kuruldu. Metalürji fabrikası ve inşa edilen semtler, farklı etnik ve dini azınlıkların bir arada yaşamalarının bir örneğidir. Bu semtlerde kökeni, eğitim seviyesi, kalifiyesi ve sosyal durumu farklı olan insanlar oturuyorlardı. Onların birlikte yaptıkları iş ve sürdürdükleri yaşam, sık sık sosyalist fikirlerin güçlü etkisinde kaldı ve bu durum aralarındaki iletişimin ve ilişkilerin iyi olmasını ve ortak değerler sisteminin oluşmasını sağladı. Örneğin semtin içinde çingeneler gibi farklı gruplar hakkındaki basma kalıp düşünceler giderilerek onlardan övgü ile bahsediliyordu.

Postmodern hayatta çokuluslu şirketler buna benzer bir örnek teşkil ediyorlar. Dünyanın dört bir yanından olan insanların çalıştığı bu şirketlerde sık sık farklı etnisite, din ve kültürlerin temsilcileri bulunmaktadır. Bu kişiler bazen aynı bölgede oturuyorlar. Birlikte yaptıkları iş, kültürel ve dini özelliklere saygı duyulmasını gerektiriyor. Bu tür şirketlerde gerginliğin önlenmesi ve huzurlu iş ortamının sağlanması için kültürlerarası diyalog ve birlikte yaşamak konulu kurslar düzenleniyor.

İş sektöründe kültürel çeşitlilik anlayışı, işin yönetilmesi ve yürütülmesinde büyük derecede insanın mensup olduğu kültürden, içinde çalıştığı kültürde veya insanı işe alan örgütteki kültürden kaynaklanan prensiplerin etkili olduğu görüşüne bağlıdır. Burada her kültürde ürün ve hizmetlerin önemine ağırlık verilmektedir.

Bulgaristan’ın karma yerleşim yerlerinde etnik ve dini topluluklar arasında günlük iletişim

1989’da yaşanan değişikliklerden sonra ülkemizde “Bulgar etnik modelinden” söz edilmeye başladı. Bu model sayesinde Bulgaristan, etnik ve dini azınlıklar arasındaki ilişkileri garantileyen ve azınlıkların hak ve özgürlüklerine saygı politikası izleyen, azınlıklar arasında tam eşitlik ve Bulgar devleti içinde kendilerine gelişme perspektifini sağlayan istikrarlı bir devlet haline geldi. Bu modelden “etnik ve dini model” diye bahsetmek belki de daha doğru olur, çünkü hem etnik ve dini dini mensubiyeti farklı olan insanların bir arada yaşadıkları yerler söz konusudur.

Bu model, Bulgar devletinde yaşayan iki esas dini topluluk olan Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki hoşgörü ve iyi komşuluk üzerinde odaklanıyor. Bulgaristan’da Hristiyanlar ve Müslümanlar’ın bir arada yaşamaları sistemi, tarihten kaynaklanan ve farklı dini topluluklara ait insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen hoşgöründen ibarettir. Hoşgörü, aralarındaki ihtilafları gidererek günlük hayattaki birlikteliklerini sağlıyor. Dini hoşgörü ve insanlar arasındaki karşılıklı saygı temelindeki iletişim, iktisadi faaliyetlerde ve günlük yaşam işlerinde deneyim paylaşımı ile ilgilidir¹¹. Etnik kökeni farklı olan insanlar arasındaki anlaşma, aynı sosyal ve ekonomik şartlarda yaşamalarına bağlıdır. İki din temsilcilerinin çoğun, siyasetçilerin bu alana müdahale etmelerinden endişe ediyorlar ve karşılıklı ilişkiler insanlar tarafından sürdürülürse ihtilaf ve çatışmaların yaşanmayacağını düşünüyorlar. Komşuluğun içerdiği belirli görüş ve anlayışlar, dini geleneğe bağlı olmaktan çok ortak değer yöneliminden ve günlük iletişime bağlıdır. Günlük hayatta „öteki“ insan tanınıyor ve böylece dinler ve dinlerin kültür modelleri arasındaki farklılıklar gideriliyor, insanlar arasındaki ilişkiler normal çıkırında yürüyor. Ayır ayrı din rollerinin birbirlerini tanımaları, aralarındaki ihtilafların kolaylıkla giderilmesine önkoşul sağlıyor. İki din temsilcileri arasındaki

11 Krüsteva, Ivanka, Ivan Iliev. 2001. Research on interethnic relations between Bulgarians and Turks, coexisting in the villages in Northeastern Bulgaria). Varna: Open Society, p. 51.

hoşgörü açısından birbirlerinin mevcudiyetini karşılıklı olarak tanıma anlayışı önemli rol alıyor. İyi komşuluk, diğerinin dininin ve dinle ilgili gelenek ve göreneklerinin de kabul edilmesine dayanmaktadır.

Bulgaristan'ın tarihi gelişmesinin özelliklerinden dolayı ülkede hristiyan ve müslümanların birlikte yaşadıkları birçok yerleşim birimi var. Onlar kapı komşusu olarak iyi ilişkiler sürdürüyorlar. Bunun en güçlü kanıtı da büyük dini bayramlarda armağanların sunulmasıdır. Armağanlar biliniyor ve bekleniyor. Paskalya yortusunda hristiyanlar müslüman olan komşularına kırmızı yumurta ve Paskalya çöreği verirken, bayramlarda müslüman olanlar hristiyanlara tatlı ve kurbanlık dağıtıyorlar. Karşı tarafın sunulanları kabul etmesi ve “Bayramınız kutlu olsun!” demesi zorunludur. Her yıl tekrarlanan bu merasim, iki dini topluluk arasındaki ilişkileri güçlendiriyor. Bu merasim, sadece isim değiştirme süreci (1989) zamanında yerine getirilmedi, çünkü o dönemde müslümanların bayramlarını kutlamaları yasaklandı. Bu dramatik olaydan sonra krizin giderilmesi, oluşan geçici güvensizliğin ve ilişkilerin normale dönmesinin bir yolu olarak armağan alış veriş hızla yenilendi. Bu merasim köylerde olduğu gibi karma semtlerin kurulduğu köylerde de mevcut olan modelin bir parçasıdır. Bu yöntem diğer insanın kabul edilmesinin bir yolu olup iyi komşuluk ilişkilerini garantilemektedir. Beraberlik, iki grup temsilcileri arasındaki günlük irtibatlar yolu ile de sürdürülmektedir. Bunun bir örneği olarak sık sık “diğerlerin” temsilcileri ile “kahve içilmesi” ve de müzik ve şarkılar eşliğinde düzenlenen akşam toplantıları gösterilmektedir. Bu şekilde her iki dinin diğer bazı bayramları da kutlanır. Diğer bir iyi komşuluk örneği de isim değiştirme süreci döneminde Türkiye'ye göçeden Bulgaristan Türkleri'nin komşularına emanet bıraktıkları mülklere sahip çıkılmasıdır.

İkinci yerde dinler arasındaki iyi komşuluk ilişkileri açısından düğün ve doğum sonrası görenekler gibi aile bayramlarına davetler önem taşıyor. Bu tür kutlamaların resmi olması, daveti ve davete icabeti kişiye, ailesine ve dini topluluğa duyulan saygının bir ifadesi haline getiriyor. Bu kutlamalarda diğer dine mensup insanlar, dost sıfatı ile bulunuyorlar. Hatta diğer dini topluluğun temsilcileri sık sık hazırlıklarda yer alıyorlar.

Üçüncü yerde de diğer topluluğun cenaze törenlerine katılım yer almaktadır. Bu törenlerde “diğerlerin” dini normlarının gereği olan şartlara uyulmaktadır. Hristiyan olan erkekler mezara kadar cenaze törenine katılıyorlar, hristiyan olan kadınlar ise müslümanlıktaki normlar gereği evde kalıyorlar. Tersi de geçerli - hristiyan cenazesinde erkekler de kadınlar da mezarlıkta ölenler için düzenlenen dua ayininde bulunuyorlar.

Yine birlikte yaşamanın bir sonucu olarak diğer dinin temsilcileri için kutsal olan yerler ziyaret edilmektedir. Müslümanların kiliseye girip sağlık için mum yaktıkları, hristiyanların ise tekke ve türbelere gittiği bir çok örnek belgelenmiştir. Bu uygulamalar, diğer Tanrı’nın da ağır hastalık durumunda veya çocuk sahibi olamayanlara yardımcı olabileceği görüşünden kaynaklanıyor. Birlikte yaşama kurallarına sıkı sıkıya uyulmaktadır, çünkü bu kuralların ihlal edilmesi, yüzyıllar boyunca iki grup arasında kurulan eşitliğin bozulmasına yol açabilir.

“Kültür” kavramı bir yandan gözlerimizi tarihe döndürürken diğer yandan zamanımızla olan bağlantıyı koruyor. Kültürlerarası diyalogun evrimi, Balkanlar’ın haritasında açıkça görülmektedir. Burada Balkan Türkleri dahil farklı topluluklara mensup grup ve kişiler, uluslararası vatandaşlığa sahiptir - çifte vatandaş olan bu kişiler “iki kültür arasında” yaşıyorlar. Bu kişiler için haysiyetin ve kültürel kimliğin korunması, neredeyse her gün karşı karşıya oldukları bir meydan okuması olduğu için onlar geniş bir desteğe, anlayışa ve hak kullanımına muhtaçtır. Oysa bunun yolu bilgidir.

Kimliğin (kültürel, etnik, dil, din ve saire) savunulmasının ne kadar hassas bir şey olduğu, bu savunma mahkemeye intikal edince açıkça görülmektedir, çünkü çözümün getirilmesi her daima barış ve anlaşma için son derece önemli olan hassas bir dengenin bulunmasını gerektiriyor.

Etnik gruplar ve dinler arasında barış içinde sürdürülen günlük iletişim, çok önemli diğer bir amaca da ulaşıyor. Bu iletişim, diğer kültürlerle kıyas yolu ile kendi kültürünün değerinin idrak edilmesine yol açıyor. Ay-

rica bu model, ülkenin içinde olduğu gibi Avrupa Birliği içinde de etnik ve dini çeşitliliğin korunmasına katkı sağlamaktadır. Bu çeşitlilik sadece Bulgaristan’a özgü değil, Balkanlar’da bulunan birçok karma yerleşim birimine de özgüdür.

Fransa’ya S.A.S karşı davası

Davanın konusu, Fransa uyruklu müslüman bir kadının şikayetidir. Kadın, 11 Nisan 2011 tarihinde yürürlüğe giren yasa ile getirilen yasaktan dolayı kamuya açık yerlerde yüzünü tamamen kapatan örtüyü taşıyamadığından şikayetçidir. İbadet eden bir müslüman olarak kadın, burka ve nikap giyiminin dini inancının, kültürel ve kişisel görüşünün bir gereği olduğunu iddia ediyor. Bu tür bir yasağın mağdur ettiği kadınlar, kimliklerinin önemli bir unsurundan, dini inanç ve görüşlerini ifade etme biçiminden vazgeçmek zorunda kalıyor.

Mahkeme, şikayetçi kadının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin 8. ve 9. maddesinde yazılı haklarının uygulanmasına “sürekli müdahalenin” söz konusu olduğunu tespit etti, çünkü kadın ikilemle karşı karşıya getirilmiştir: şikayetçi ya getirilen yasağa uyarak dinine uygun şekilde giyinmekten vazgeçmeli, ya da yasağa uymayarak cezai takip tehdidini göze almalıdır.

Aynı zamanda mahkeme kişinin sosyal etkileşimde önemli rol aldığını göz önünde bulundurarak kararında kamu alanlarında insanın yüzünü tamamen kapatan örtünün taşınmasının etraftakilere karşı bir kapatma jesti olduğuna ve bu durumun “topluluk” içinde yaşama prensipleri ve şartlarına aykırı olabileceğine hükmetmiştir.

Mahkeme, insanların kamu alanlarında “topluluk içindeki yaşamın” olmazsa olmaz şartı olan açık iletişim imkanını yokeden uygulama ve davranışların sergilenmesine tanık olmak istemedikleri tezini anlamak durumunda olduğunu öne sürüyor. Mahkeme, kendilerini tamamen kapatan örtü taşıyan kişilerin etraftakilere karşı kapanmakta oldukları ve böylece diğer insanların topluluk içindeki yaşama özgü iletişim prensiplerine uygun yaşam süme haklarını ihlal ettikleri görüşünü benimsiyor.

Photo: Nikolinka Nikolova

Nitekim mahkeme, 11 Nisan 2010 tarihli yasa ile getirilen yasağın bir yandan müslüman olan ve kamu yerlerinde yüzlerini tamamen kapatan örtü taşımak isteyen kadınların durumunda spesifik olumsuz neticelere yol açtığını kabul ediyor, fakat öte yandan buna rağmen “topluluk içindeki hayatın” savunulması amacını güttüğü için yasağın getirilmesinin objektif ve makul olduğuna da takdir ediyor.

Mahkemenin kararında bu yasağın uygulanmasının temelinde bu tür giyim dinî niteliğinin değil, taşıyan kişinin yüzünü tamamen kapatmakta olduğu hususunun yattığını açıklıyor.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, belirli etnik veya dinî topluluğa karşı açık ve net mesajlar içeren her açıklamanın Sözleşme’nin temelinde yatan hoşgörü, sosyal barış ve ayrımcılığın uygulanmaması değerlerine zıt düştüğünü ve Sözleşme ile ilan edilen görüşünü ifade özgürlüğü hakkına dahil edilemeyeceğini de hatırlatıyor.

Mehkeme, bu türden bir tedbirin getirilmesi gerekliliğinin her zaman dikkatlice incelenmesine ve tedbirin yasal amacının gerekçelendiril-

mesine çağırırken bu tür yasama inisyatiflerinden bulunan her devletin belirli insan kategorilerine özgü basma kalıp düşüncelerin artmasına katkıda bulunmak ve hoşgörüsüzlük olaylarını teşvik etmek riskini aldığını ve böylece hoşgörünün teşvik edilmesi amacının tersi olan bir etkinin sağlandığını öne sürüyor.

Din ve etnik köken temelli kin söylemi

21.01.2012 tarihinde Bulgaristan’da çıkan medyalarda (patronu aynı olan gazete ve Internet yayını) “Gizemli tören genç Türkler’i mezara götürüyor” başlıklı bir yazı çıktı. Yazıda Doğu Rodoplar’da yer alan bir Bulgar köyü sakinlerinin iki yıldan kısa süre içinde köyden dört gencin intihar etmelerinden dolayı dehşet içinde oldukları belirtiliyor. En küçüğü 11 yaşındadır. Söz konusu olayların anlatılmasında yazıda intihara yol açan gizemli etnik ve dini ritüeller telkini kullanılıyor.

Yazıda Doğu Rodoplar’da yer alan söz konusu köyde ve yakın köylerde çoğunlukla kızılbaş (alian veya alevi) olan Türkler’in yaşadıkları belirtiliyor. Bu insanlar, Bulgaristan’da yaşayan çoğu sünni müslümanlardan farklı bir dini olan, içlerine kapalı bir dini topluluk olarak anlatılmaktadır.

Yazıya göre kızılbaşlarda, “onlarca kurbanlık dana ve koyunun bıçağın altına geçtiği” tuhaf bir bayram olan “Mae” bayramı özellikle büyük rağbet görüyor ve her yıl Eylül ayının ilk cumartesi günü kutlanan bu bayram, tuhaf bir ritüelle bitiyor. Daha sonra yazar, dış insanlar tarafından hiçbir zaman görülmemiş olan bu ritüelden kızılbaşların da söz etmedikleri yazıyor, fakat sünni olan diğer Türkler’in yaşlı insanlardan bazı şeyler duymuş olduklarını ekliyor.

Daha sonra yazıda bu görenek tarif ediliyor, Mae bayramında kurban kesildikten sonra evli çiftlerin reisle baş başa kaldıkları anlatılıyor. Reisin gösterdiği kadın gece onun oluyor, diğerleri ise şalvarlarını karıştırıyormuş. Reis bir kadın donu ve bir erkek donu çıkarıyor ve ... kim kime rastlarsa. Daha sonra kadın ve erkeğin ne yaptıklarını ancak kendileri biliyorlarmış.

Yazıda söz konusu ritüelde kolaylıkla kan karışmasına gelinebileceği ve bunun sonucu sağlıksız ve intihar yatkınlığı dahil her çeşit ruh hastalıklarına yönelimli neslin doğabileceği telkin ediliyor. Bu sonuçla Rodop köyündeki intihar olayları izah ediliyor. Yazıda ayrıca kızılbaşların isyancı ve özgür hayatı seven insanlar oldukları belirtiliyor ve bu durumun bölgeden olan genç ve çocukların hayatına neden kıydıklarını bir ölçüde izah ettiği kaydediliyor.

Bu yazı aynı bölgede yaşayan ve İslam dinine mensup olduklarını belirten, ait oldukları etnik grup olarak ise alevilerden olduklarını söyleyen bir grup kişilerde öfke, gücenmişlik ve aşağılanma duygularına yol açtı. Bu kişiler bütün köye hakaret edildiği düşüncesi ile çıkan yazı ile ilgili köy toplantısı yaptı. Toplantı neticesinde köylüler, Ayrımcılıktan Koruma Komisyonuna müracaat ederek yazıda kızılbaş topluluğundan olan gençlerdeki intihar olayları ile ilgili sunulan verilerin ve yapılan telkinlerin topluluğun dini törenlerini kabul edilemez ve ahlaka aykırı olarak gösterilerek damgalandığından dolayı şikayet ettiler. Yerli bir milletvekili medyaya ve yazıyı yazan gazeteciye karşı Komisyon’a sinyal sundu.

Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu, verilen sinyali inceleyerek ayrımcılığın mevcut olduğu yönünde karar verdi. Komisyon, yazı içeriğinin hazırlanması ve yayınlanması ile Ayrımcılıktan Koruma Yasasının ihlal edildiğine ve bunun neticesinde Bulgaristan’da Doğu Rodoplar’da adı geçen köylerde yaşayan ve kendilerini İslam dinine, etnik grup olarak ise alevi topluluğuna ait gören insanlar olmak üzere belirsiz, fakat belirlenebilen insan çevresinin onurunun kırıldığına takdir etti. Bu şekilde sözlü olarak düşmanca, aşağılayıcı ve onur kırıcı bir ortamın oluşturulduğu ve böylece “din” ve “etnik mensubiyet” temellerinde taciz şeklinde çoklu ayrımcılığın uygulandığı tespit edildi. Neticede Komisyon, ayrımcılığa meydan verilmemesi için medyanın çalışmalarında özkontrol mekanizmalarının getirilmesi, ahlak ile etik kurallarına uyulması ve bireyin dokunulmazlığına saygı duyulması ve toplumun farklı grupları arasında etnik köken veya başka bir temelde tahammülsüzlüğe meydan verilmemesi için zıtlasmadan kaçınılması yönünde zorunlu tavsiyelerde bulundu.

Bu sonuca takdir edilmesi için sinyalin incelenmesinde etnososyoloji, antropoloji ve sanat bilimi uzmanlarının bilgilerinden faydalanıldı. Uzmanlar, yazı ile kızılbaş topluluğu ile ilgili negatif basma kalıp düşüncelerin yayıldığı ve medyanın sahip olduğu itibardan dolayı bu düşüncelerin artırıldığı sonucuna vardılar.

Uzmanlar suyun (Arapça: ma - su) hayat veren gücüne adanan “Maye” ritüelinin anlamını açıkladı. Suyun şifa gücüne olan inançla ilgili olan bu ritüel, çoğunlukla çocukların iyi olmaları için, ayrıca uzun süren kuraklık durumunda yağmur duaları şeklinde yapılır. Bu ritüelde sofrada özel yemeklerin bulunması zorunluluğu, açık alanlarda (çayır, yayla, çeşme veya kaynak başında) yapılan ritüele kurban niteliğini kazandırıyor. Alevi topluluğu için kendini asmak yolu ile veya gençler arasında intihar etmenin yaygın bir şey olup olmadığı sorusu üzerine bilirkişi “hayır” cevabını vererek kızılbaşların kültürel ve tarihi (geleneksel) değerler sisteminde bütün intihar biçimlerinin affedilemez bir günah olarak görüldüğünü açıklıyor.

Anlatılan bu olay, bizim coğrafyada birlikte yaşayan ayrı ayrı grupların etnokültürel ve dini gelenek ve göreneklerinin tanınması gerekliliğini açıkça ortaya koyuyor.

Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu, kararının gerekçelerinde “Gizemli tören genç Türkler’i mezara götürüyor” başlıklı yazının kendilerini alevi topluluğuna ait gören belirli bir insan çevresi hakkında taciz olduğunu kabul ediyor.

Komisyon ayrıca gazetecilikte etik konusu üzerinde de duruyor. İfade özgürlüğü hakkının yanında medyaların bazı sorumluluk ve yükümlülükleri de vardır. Medya kuruluşlarının çalışmalarında esas prensip, ayrımcılığa ve tahammülsüzlüğe meydan vermemek üzere toplumun farklı grupları arasında yasa ile koruma altına alınan temellerde (ırk, etnik köken, dn ve saire) zıtlaşmaya yol açmaktan kaçınmaktır.

Mültecilere karşı düşmanca söylem

2009 yılının sonbaharında Bulgaristan Cumhurbaşkanı G.P., resmi ziyaret sırasında Malta Cumhurbaşkanı ile görüştü. Ziyaret, Bulgaristan’daki elektronik ve on-line medya kuruluşlarında “Malta Bulgaristan’ın Kuzey Afrika’dan gelen mültecilerin bir bölümünü kabul etmesini istiyor” başlığı ile yansıtıldı. Çıkan haberlerden anlaşıldığı üzere resmi ziyaret sırasında Malta, Kuzey Afrika’dan gelen illegal göç sorununa çözüm getirilmesi konusunda Bulgaristan’dan yardım talep etti ve Avrupa Birliği üyesi diğer devletlerin de mültecilerin bir bölümünü kabul etmelerinde ısrar etti. Mültecilerin iskan edilmesine ilişkin pilot projesi geliştiren Malta, mültecilerin bir bölümünü kabul edip etmeyeceğine dair Bulgaristan’ın cevabını bekliyor. Bulgaristan Cumhurbaşkanı, Bulgar hükümetinin mültecilerin iskan edilmesi talebine cevap hazırlamakta olduğu yönünde cevap verince Malta Cumhurbaşkanı Bulgaristan’ın Avro bölgesi ve Schengen alanına katılımını destekleyeceğini belirtti. Aynı haber televizyon, radyo ve elektronik yayın olmak üzere önde giden diğer ulusal medya kuruluşları tarafından da verildi.

2009 yılının Ekim ayında “Malta Bulgaristan’ın Afrika’lı mülteciler kabul etmesini istiyor. Kabul edelim mi?” konusu, itibar sahibi özel bir elektronik medya kuruluşunun çok izlenen bir programında gündeme getirildi. Programa milliyetçi oluşum lideri ve Mülteciler Devlet Ajansı temsilcisi olan B.R. konuk oldu.

Programın yayınlanması üzerine insan haklarını faal olarak savunan iki genç, Ayrımcılıktan Koruma Komisyonuna şikayet sunarak söz konusu programda B.R.’nin mültecilerin kabul edilmesine karşı çıkarken ayrımcı söylem kullandığını ve ırkçı ve yabancı düşmanı olan bu söylemin mülteci toplulukları dahil farklı ırk, etnik grup, vatandaşlık, din veya inançtan olan insanlara karşı önyargıların duyulmasını ve ayrımcılığın uygulanmasını kışkırttığını öne sürdüler. Sinyali sunan gençlere göre onun kullandığı dil ayrımcılıktır çünkü kendisi mülteciler ve göçmenler kavramlarını karıştırmış ve böylece mültecilerin Bulgarlar’ın iş yerlerini alacaklarını telkin etmiş, mültecileri tanımadık halkların

ekzotik temsilcileri ve suç olaylarının artması açısından risk faktörü olarak göstermiş, Avrupa'nın dışındaki devletlerden olan mültecileri genetik yapılarından dolayı entegre olamayan insanlar olarak anlatmış bulunuyor.

Şikayetin değerlendirilmesi aşamasında Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu, ülkeye mültecilerin kabul edilmesi ve entegre edilmeleri alanında çalışan bir dizi hükümet ve hükümetdışı örgütün görüşünü istedi. Bu örgütler de sinyali sunan kişilerin yapılan açıklamaların ayrımcı olduğu yönündeki görüşünü paylaştılar.

Ayrımcılıktan Koruma Komisyonunun bu olayla ilgili kararı ile cevap verdiği hukuki konu, ifade özgürlüğünün mutlak olup olmadığı ve ifade hakkına kısıtlamaların getirilip getirilemeyeceği konusudur, yani ifade özgürlüğü hakkının ırkçı ve/veya yabancı düşmanı olan ifadelerin kullanılmasına müsaade ediyor mu sorusu gündemdedir. Komisyon'un gerekçelerinde bu hakkın kin, nefret, düşmanlık veya etnik köken, ırk, din ve saire özellikler temelinde kişilerin aşağılanmalarını içermediği belirtilmektedir. İfade özgürlüğü ayrımcılık yasağı ile kısıtlanmıştır. Yasalarla getirilen ayrımcılık yasağı, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı durumlarında yaptırımların uygulanmasını öngörüyor.

İrkçi ve/veya yabancı düşmanı olan fikirlerin ifade edilmesi, düşmanca söylem olup sözüm ona “kin dilinin” kullanılması demektir. Bulgaristan'ın iç hukukunda kin söyleminin tanımı bulunmamaktadır. Bunun tanımı, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin kin söylemine ilişkin 20 Nolu 1997 tarihli Tavsiyesi ve eklerinde “kapsam” ozisyonunda verilmiştir.¹² Bu Tavsiye'de yer alan tanıma göre kin söylemi, ırk temelindeki kini, yabancı düşmanlığını, yahudi düşmanlığı veya agresif milliyetçilik ve etnik merkezilik, azınlıklar, muhacirler ve göçmenlere karşı ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifade bulan tahammülsüzlüğe dayanan diğer kin biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya haklı gösteren bütün ifade biçimleri olarak ele alınacaktır.

12 http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/4_documentary_resources/CM_en.asp#TopOfPage

Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu, yapılan konuşmanın içeriğini inceleyip konuşmanın “suç işleyen”, “kültürel açıdan geri kalmış”, “uzaylı”, “genetik yapısı itibarı ile entegre olamayan”, “devrimler” yapan kişiler olarak damgalanan siyahi insanlar hakkında aşağılayıcı değerlendirmeler içerdiği sonucuna vardı. Kullanılan kelimeler, Afrika kökenli her siyahi insan için hakaret edici bir ortam yaratmak için yeterince net ve onur kırıcıdır. Köken ve cilt renginin siyah olması, koruma altına alınan ırk özelliğine dahildir. Bu noktadan hareketle Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu, yapılan konuşmanın ırk temelinde taciz olduğu sonucuna vardı. Programın sonunda telefonla katılan izleyicilerin söylediklerinden Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu, B.R. tarafından yapılan konuşmanın sonucunda cilt rengi koyu olan mültecilerin tehlikeli derecede farklı oldukları ve Bulgar halkına ağırlık olacakları yönünde telkin edilen tehditten dolayı insanlarda bu kişilerin kabul edilmemesi tutumunun oluştuğu sonucuna vardı. Katılan izleyiciler tarafından B.R.’nin söylediklerinden yana dile getirilen görüşlerin neticesinde her yabancıların Bulgaristan’da sığınak arama hakkının tanınmasına zarar getiriliyor, ki bu kendiliğinden ırk ayrımcılığı oluyor. Dolayısıyla davalı tarafından yapılan konuşmanın sonucunun ırk ayrımcılığına tahrik olduğu şüphe götürmez.

Yukarıda sayılanlardan dolayı Komisyon, yapılan konuşmanın hem taciz, hem de ırk/cilt rengi ve milli köken temelinde ayrımcılığa tahrik olduğu ve böylece hem taciz hem ayrımcılığa tahrik olmak üzere aynı zamanda iki ayrımcılık biçiminin uygulanmış olduğu sonucuna vardı.

Bu ihlalden dolayı Komisyon, B.R.’ye her iki ihlal için para cezası uyguladı ve bundan böyle ırk temelinde kişinin onurunu kırıcı olan açıklamalardan ve/veya ırk ayrımcılığına tahrikten kaçınma tavsiyesinde bulundu.

Bu kararın ırk, etnik köken ve cilt rengi temelinde kin söyleminin giderilmesine yol açtığı iddia edilemez, fakat kararın ayrımcılığa karşı yönelik mevzuatla yasaklanmış olan bu tür olayları kınayan ve yaptırıma çarptıran ilerici ulusal yargı pratiğinin oluşmasına katkısı var.

Photo: Georgi Petrov

Roman dili

2003 yılında Veliko Tırnovo’da bulunan “Sv. Sv. Kiril ve Metodiy” Üniversitesinde “Pedagoji” dalında yeni eğitim ve kalifiye derecesi getirildi - “İlk okul pedahojisi ve Roman dili”. Amaç, ilk okul öğretmenliğinin yanında ihtiyari ders şeklinde ana dili olarak Roman dilini okutma kalifiyesine sahip yüksek eğitilmiş uzmanların yetiştirilmesidir. Öğretim 4 yıl sürelidir. 2006-2007 eğitim yılında mezun olan ilk sınıfın sömestre sınavlarında gösterdiği ortalama başarı “ala” 5.53 oldu.

2007’de **Ulusal Değerlendirme ve Akreditasyon Ajansı** değerlendirme yaparak Veliko Tırnovo Üniversitesi’nde yeni açılan bu bölümle ilgili değerlendirme sonucunu bildiriyor. Bunun sonucunda 2007 yılının Mart ayında üniversiteye “Pedagoji dalında “lisans” ve “yüksek lisans” derecelerinde program akreditasyonu için uzman grubunun raporu” sunuldu. Değerlendirme raporuna dayanan ajans, söz konusu bölümün akredite edilmesi v bölüme öğrencilerin alınmasını tavsiye etmedi.

Ayrımcılıktan Koruma Komisyonuna raporda yer alan tavsiyelerle ilgili ayrımcılık sinyali sunuldu. Sinyali sunanlara göre bu raporda “İlk Okul Pedagojisi ve Roman Dili” uzmanlığı ile ilgili etnik temelde ayrımcı tutum teşkil eden bazı kısımlar var ve bu tutum kurumsal ırkçılık olarak değerlendirildi. Bu yönde rapordan şu örnekler gösterilmektedir:

1. Bu bölümün verdiği eğitim kalifiyesi belirsiz olup ülkedeki Roman azınlığının entegrasyonu olmak üzere esas amacına ulaşamaz.
2. Raporda „*Roman lehçeleri*” veya „*varyantsız*” Roman dili olarak anılan Roman dilinin statüsü belirlenmiş değil, ki bu şikayeti sunanlara göre „Pedagoji” dalındaki diğer bölümlere kıyasla bu dille ilgili küçümseyici bir tutumdur;
3. Şikayeti sunanlara göre bu bölümde yeterli sayıda yeterlilik sahibi öğretmenlerin bulunmaması yönündeki tespit de doğru olmayıp küçümseyici tutum ifadesidir;
4. Bu bölümün Roman filolojisi (eğer böyle bir şeyden söz edilebilirse) ve ilk okul pedagojisi ile yabancı dil arasında hibrid (karma) olduğu yönündeki tespit de kurumsal ırkçılık ifadesidir;
5. Ajans tarafından uzmanların davet edilmesi ve sabit yazı sistemi bulunmayan bir dil olan Roman dilinin okutulmasının mümkün olup olmadığına ilişkin onların görüşünün istenmesi yönünde raporda yer alan tavsiye de şikayeti sunanlara göre kabul edilemez olup ayrımcıdır, çünkü Roman dilinin yazı sistemi konusu dünya düzeyinde düzenlenmiştir.
6. Raporun sonuç bölümünde yer alan Roman çocuklarının Bulgaristan’ın resmi alfabesini öğrenmekte zorluk çektikleri yönündeki sonuç, şikayeti sunanlara göre münasip olmayıp Roman çocuklarını küçümseyici ve okul çağında olan diğer tüm çocuklara kıyasla kendilerini daha aşağı pozisyona ve kötü duruma getiren bir sonuçtur. Değerlendirme raporuna dayanan Ulusal Ajans, bu bölümün akredite edilmesi ve öğrencilerin alınmasını tavsiye etmedi.

Bu karar neticesinde rektörün sözlü talimatı üzerine Veliko Tırnovo Üniversitesi, 2007/2008 akademik yılında bu bölüme öğrenci kabulüne son verdi.

Müştekiler, etnik köken temelinde ayrımcılığın uygulandığı ve Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından 2004 yılında etnik azınlık mensubu çocukların eğitim entegrasyonuna ilişkin onaylanan Strateji, ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin Çerçeve Anlaşması ve hükümet tarafından onaylanan diğer belgeler olmak üzere bir dizi ulusal ve uluslararası belgenin ihlal edildiğini iddia ettiler. Onlar, Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu'nun değerlendirme raporunda ve kararda ifade edilenlerin ve bunların pratik sonucunun etnik temelde ayrımcılık olduğunu tespit etmesini ve ayrımcılığa son verilmesi yönünde zorunlu idari tedbirler uygulamasında ısrar ettiler.

Komisyon yaptığı çalışmalarında Bulgaristan'da etnik azınlık mensubu olan her kişinin ana dilini okuma hakkı gibi vatandaşların temel Anayasa haklarına atıfta bulunuyor. Bu hak hem tek başına önem taşıyor, hem de diğer hakların garantilenmesi ve uygulanması açısından esas önkoşullardan biridir - örneğin etnik azınlık kökenli insanların etnokültürel kimliklerini koruma ve geliştirme hakkı ve asimilasyon yasağının uygulanması¹³, azınlık dilinde ifade özgürlüğü¹⁴, azınlık dilinin özel ve toplumsal hayatta kullanılması hakkı¹⁵. Şikayette „İlk okul pedagojisi ve Roman Dili“ bölümüne öğrenci kabulüne son verilmesinin bir yandan Roman kökenli insanın ana dilini akademik düzeyde okuma hakkını ihlal ettiği, diğer yandan ise ilk okul öğrencilerine ana dili olarak Roman dilini okutacak olan öğretmenlerin yetiştirilmesi açısından engel teşkil ettiği gösteriliyor.

Komisyonu göre bu bölüme öğrenci alımına son verilmesi, Roman topluluğundan olan insanlar hakkında etnik mensubiyet temelinde daha

13 Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşmesinin 5. maddesi, Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasası'nın 29. maddesinin 1. fıkrası, ve 54. maddesinin 1. fıkrası;

14 Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşmesinin 9. maddesi /;

15 Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşmesinin 10. maddesi /

kötü muamele uygulanmasıdır, çünkü bu durum onların ana dilini okuma hakkını ve de kültürel kimliğini koruma ve geliştirme hakkını doğrudan etkilemektedir. Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu bu durumun Roman topluluğuna mensup her kişi hakkında etnik mensubiyet teminde doğrudan ayrımcılık olduğu sonucuna vardı.

Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu, bu durumda her iki tarafın sorumluluk taşıdığını kabul etti. Ulusal Ajans’ın tavsiyesini yerine getirmek üzere hareket etmiş olsa da üniversite, yukarıda saptanan doğrudan ayrımcılığın failidir, çünkü ayrımcılığın uygulanması için kastın olması şart değil. „İlk okul pedagojisi ve Roman dili“ bölümüne öğrencilerin alınmaması tavsiyesi, saptanan ayrımcılığın uygulanmasına ilişkin talimat niteliğini taşıyor, fakat ajansın verdiği tavsiyelerin üniversite için zorunlu olduğu ve tavsiyelerin yerine getirilmemesinin program akreditasyonunun geri alınması için dayanak oluşturduğu göz önüne alındığında Ulusal Ajansın program akreditasyonunu geri almak yolu ile üniversiteyi etkilemek durumunda olduğu sonucuna varılmaktadır.

Buna göre Komisyon, Ajans’ın “İlk Okul Pedagojisi ve Roman Dili” bölümüne öğrencilerin kabul edilmemesi tavsiyesi ile üniversiteyi *ayrımcılığa tahrik etmiş olduğu* görüşündedir, oysa ayrımcılığa tahrik de ayrımcılıktır.

Sunulan şikayete cevaben Komisyon, Ajans’ın ırk ayrımcılığı uygulamış olduğunu tespit ederek ihlal öncesindeki durumun yenilenmesine karar verdi ve Ajans’a verdiği tavsiyenin gözden geçirilmesi ve kaldırılmasını önerdi. Bundan sonra bu tür ihlallerin önlenmesi için Ajans’a zorunlu idari önlemler uygulandı ve etnik, dini ve dil azınlıklarına mensup kişilerin bu organlar tarafından karar alma sürecine katılımını teşvik etmesi yönünde tavsiye getirildi.

Photo: Emilia Lissichkova

Ders kitaplarının incelenmesi

2010 - 2011 eğitim ve öğretim yılında Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu, Eğitim, Gençlik ve Bilim Bakanlığı tarafından 2010 -2011 yılı için onaylanan ders kitapları ve yardımcı ders malzemeleri içeriğini cinsiyet, engel, ırk, etnik köken, din ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılık mevcudiyeti konusunda inceleyip analiz etmeye başladı. Komisyon, yetkilerini uygulayarak ulusal çapta “Hazırlık eğitimi ve temel eğitimde ders programları ve planlarında, ders kitapları ve yardımcı ders malzemelerinde basma kalıp düşünceler ve önyargılar” konulu, bağımsız bir araştırma düzenledi.

Araştırmanın konusu, Bulgaristan C. Eğitim, Gençlik ve Bilim Bakanlığı tarafından hazırlık eğitimi ve temel eğitim derecesi için onaylanan ders kitapları ve yardımcı ders malzemeleri ve de ders kitapları ile yardımcı ders malzemelerinin değerlendirilmesi ve onaylanması sürecine ilişkin düzenlemelerin analizi oldu. Araştırmanın amacı, ders kitapları ve yardımcı malzemelerin içeriğinde ayrımcı uygulamaların olup olmaması-

nı, ders kitaplarının vatandaşlık eğitimi, ayrımcılık uygulanmamasını, eşit imkanlar, insan hakları ve kültürel çeşitliliğin tanınmasını öğretip öğretmemesini tespit etmek ve cinsiyet, engel, ırk ve etnik köken, din ve cinsel yönelim temellerinde gereklilik ve standartlara uygun olup olmadıklarını saptamak oldu.

Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu ve Eğitim Bakanlığı uzmanları, sivil toplum kuruluşlarının temsilcisi olan uzmanlar, eğitim alanında bağımsız uzmanlar, bilimci ve öğretmenler olmak üzere ilgili tüm tarafları temsil eden 17 uzmandan oluşan bir uzman grubu, Bakanlık tarafından 2010-2011 eğitim yılına ilişkin onaylanan derslerin içeriğini inceleyip analiz etti.

Analiz edilen çoğu durumda “**cinsiyet**” temelinde doğrudan ayrımcılık bulunmadı, fakat iki cins için sosyal dünyada farklı roller ve temsiliyet belirleyen bazı basma kalıp düşüncelerin tekrarına dayanan dolaylı ayrımcılık mevcuttur. Bu şekilde basma kalıp düşünce ayrımcılık kategorisine dönüşüyor, çünkü kadın ve erkeklere eşit olmayan faaliyet alanları tahsis ediyor. İncelenen ders kitaplarında erkeklerin temsiliyeti, geniş kamu rolü yelpazesi aracılığı ile egemen durumdadır - erkek, tekniğe, sanata, bilim ve tarihe, yani bütün sosyal ilerlemeye hakimdir, aynı zamanda kadının temsiliyeti ev işleri, aile ve tarım işlerine indirgenmiştir. Bu tespitlerle getirilen basma kalıp algılar, çocuk ve öğrencileri kritik şekilde düşünmeye teşvik etmiyor. Araştırma neticesinde söz konusu ders içeriğinin ve bu içeriğin “gizli telkinlerinin” “cinsiyet” temelinde eşit olmayan muamele anlamına geldiği sonucuna varıldı. Kadın ve erkeklerin ailede ve toplumdaki rolleri tek taraflı ve basma kalıp şeklinde yansıtıldı, ki bu cinsiyetlerle ilgili önyargıların oluşmasına önkoşul sağlıyor. Bütün eğitim derecelerindeki ders kitapları ve malzemlerinin analizinin sürdürülmesi ve ders kitapları içeriğinin cinsler arasındaki eşitsizliğin artmasına katkı sağlayıp sağlamadığının saptanması gerekmektedir, ki bu da ayrımcı uygulama biçimidir. Ders kitapları yazarları ve resimleri yapanlara, yayınevlerine ve ders kitapları ve yardımcı malzemeleri onaylayan komisyonlara cinsiyet temelinde ayrımcı olan telkinlerin önlenmesini sağlayan şartların hazırlanması gerekmektedir. Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu, cins-

ler eşitliği ve ayrımcılığın uygulanmaması ve eşitlik konularında öğretmenler için kalifiye edindirici eğitimlerin düzenlenmesi tavsiyesinde bulundu.

Araştırmada özellikle “**etnik mensubiyet**” ve “**ırk**” özelliklerine ağırlık verildi. Yapılan analiz, incelenen ders kitaplarında etnik azınlıkların mevcudiyetinin kısmi olduğu ve farklı etnik toplulukların ülkedeki etnokültürel çeşitliliğe olan spesifik katkılarının vurgulanmadığını gösterdi. Birçok ders kitabında Bulgar milletinden farklı etnik kökeni olan öğrencilerin Yahudi, Roman, Türk, Ermeni çocuklarının sosyalleşmesi için dayanak mevcut değildir. Çoğu ders takımlarında çifte dilli çocuklar, yani aile veya ana dili Bulgarca’dan farklı olan çocuklar için kitapçıklar yok. Azınlık menzubu ve etnik altgruplardan olan çocuklarda büyüme ile ilgili psikik süreçlerin özellikleri göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu etnik azınlıklara ve farklı olanlara karşı hoşgörü konusunun ders içeriğine eklenmesini, eşitliğin garantilenmesini ve etnisite veya ırk itibarı ile farklı olanlara karşı ayrımcılığın önlenmesi mesajının verilmesi tavsiyesinde bulundu.

Öğretmenin Roman ve Türk kökenli yardımcısına, çocuk yuvasında öğretmen yardımcısı ve saire yardımcı personele kültürlerarası eğitimle ilgili pedagojik yeteneklerin edindirilmesi gerekiyor. “Ana dili” konusuna özellikle büyük önem verilmektedir. Bu bağlamda “ana dili” kavramının daha geniş şekilde anlatılması ve ama dili Bulgarca’dan farklı olan çifte dilli çocuklarla ilgili açıklama yapılması tavsiye edildi. Öğretmenlerin çalışmalarında kültürlerarası eğitimde yeni yaklaşım gerekliliği de tavsiyelerde yer aldı. Öğretmenlere kültürlerarası ortamda çalışmak konusunda ek eğitim verilmesi ve ayrımcılığın önlenmesi eğitimi ile ilgili kalifiye biçimlerinin getirilmesi gerekmektedir. Bazı ders kitaplarında olumlu örnekler de mevcuttur, fakat bu örnekler ileride okulda daha elverişli multietnik ortamın yaratılmasına temel oluşturmalıdır. Eğitim sürecinde sistemli bir şekilde pozitif ve ayrımcı olmayan önlemler uygulanmalı, ayrı ayrı etnik grupların kültürel ve dini çeşitliliği, gelenek ve görenekleri, yaratıcılıkları farklı sergi, festival ve okul etkinliklerinde anlatılmalı.

Araştırma kapsamında “**yaş**” özelliği konusunda da analiz yapıldı. Her eğitim programı veya ders kitabının ortamın özelliklerine, çocuğun aile veya ana diline, etnik veya ulusal mensubiyetine göre, milletin gelenek ve görenek sistemine ve ebeveynin sosyokültürel statüsüne göre farklı pedagojik ve psikolojik yaklaşımlar içeren kendi felsefesi var. Aynı ayrı ders kitapları, program ve program şemaları

Öğretmenler tarafından ana okul ve ilk okulda kullanılanayrı ayrı ders kitapları ve programların çocukla pedagojik etkileşim teknolojileri farklıdır. Bu nedenle ana okulda aynı yaş grubunda iki farklı programla çalışılması ve toplumun önceki gelişme etaplarından programların birlikte uygulanması kesinlikle münasip değil. Der kitapları ve ders içeriğine ilişkin yapılan araştırma sonucu, ders takımlarının büyük bölümünde kültürlerarası eğitim, multi-etnik eğitim veya çok etnikli ortamda eğitim vurgusunun yapılmadığı görüldü. Ders kitapları ve programlarda şifrelenmiş olan pedagojik yaklaşımların çoğu, toplumun daha önceki gelişme etabı ve diğer bir çocuk nesli için uygundur. Bunlarda bilgilerin hacmine vurgu yapılırken içeriğin bir bölümü güncel olmaktan çıkmış durumdadır. Yapılan analiz sonucu bazı ders kitaplarının çocuğun yaş özelliklerine göre psikik süreçlerin teşvik edilmesine ilişkin net konseptten yoksun olduğu görüldü. Bu durum çocuklarda öğrenme isteğinin ve belirli tipten bilgilerin benimsenmesi motivasyonunun olmamasına önkoşul oluşturuyor. Ders kitaplarının güncelleştirilmesi gerekiyor.

Ayrımcılıktan Koruma Komisyonu tarafından araştırılan başka bir özellik de “**din**” olmaktadır. Uzmanların tespitleri her dinin temelinde yatanın ne olduğu ile ilgili esas bilgilerin eksik olduğu yönündedir. Çocukların inanan değil, bilinçli, bilgili, düşünen ve anlayan kişiler olarak yetiştirilmesi için Hristiyanlık, İslam ve Yahudilik olmak üzere yasa ile tanınan esas dinlerin temelleri, dinlerin tarih ve felsefesi konusunda bilgilerin verilmesi gerekiyor. Araştırma sonucu okulda elverişli çokkültürlü ortamın yaratılması ve bu ortamın sağlanmasının ayrı ayrı etnik grupların kültürel ve dini çeşitliliğinin, dini geleneklerin ve göreneklerin sergi ve festivallerin düzenlenmesi yolu ile anlatılması şeklindeki pozitif ve ayrımcı olmayan önlemlere dayanması gerektiği sonucuna varıldı.

Bu şekilde bir yandan farklı dini topluluklara mensup olan çocuklar arasında pozitif ve hoşgörölü ilişkiler kurulacak, diğer yandan ise kendileri hakkında, içinde yaşadıkları topluluk hakkında ve bu topluluğun dini, gelenekleri ve bayramları hakkında uygun ve pozitif özbilincin oluşmasında çocuklara yardım edilecek. Çocuklara öncelikle kendilerini, sonra da okul arkadaşlarının mensup olduğu etnik grupların kültürel ve dini çeşitliliğini tanıma imkanı sağlanacak. Bunun sonucunda aralarındaki iletişimde muhtemel yetersizlik ve farklı din mensubiyeti ile ilgili baskıma kalıp düşünceler ve önyargılar giderilecek.

Farklı dinlerle ilgili kavram ve tanımların kullanılmasında belirli bir dine mensubiyeti belirleyen özelliklerinin okunması için profesyonel bilgi ve yetenekler gereklidir. Din tanımı ne kadar karmaşık olsa da çocuk ve öğrencilerin yaş özellikleri göz önüne alınarak tek anlamlı, net ve açık bir şekilde tanımlanmalı.

Photo: Georgi Petrov

Photo: Nikolinka Nikolova

Sonuç

Avrupa Birliği, günümüz gerçeklerinin kültürel çeşitlilik, ifade, fikir, görüş ve inanç özgürlüğü ile ilgili tehditler içermeye devam ettiğini göz önünde bulundurarak bu kaygılara cevaben dünyadaki kültürel ve dini farklılıklar şartlarında AB’nin dış politikasına ilişkin Avrupa Parlamentosunun 17 Nisan 2014 tarihli kararnameini çıkardı (214/2690 (RSP). Bu belge, barışın ve sürdürülebilir kalkınmanın korunması yönünde BMT sisteminin içinde ve dışında uluslararası işbirliğinin sürdürülmesi için AB’nin bir aracı olmaktadır.

Avrupa Parlamentosu (AP) küreselleşme çağında ulusların, devlet ve medeniyetlerin faal etkileşim içinde olduklarını ve ekonomik ile siyasi sistemlerin işlemlerini düzenleyen kural ve normların gittikçe çok birbirine bağlı hale geldiğini ve bu sistemlerin iklim değişikliği, terör ve yoksulluk gibi aynı meydan okumalarla karşı karşıya olduklarını ve aynı zamanda ulusal kimlik ve kültürel farklılıkları yansıttıklarını ve bunların doğru anlaşılmasının hoşgörüyü dayanan kültürlerarası diyalog için belirleyici önem taşıdığını hatırlatıyor.

Dış politikası bağlamında AB, kültürel çeşitliliğin tanınması ve farklı konsept ve inançlar konusundaki hoşgörünün bütün köktencilik biçimleri ile mücadele yönünde yapılanlarla birlikte ve eşitsizliklerle yürütülen mücadele ile birlikte evrensel ve paylaşılan demokratik değerlere dayalı uluslararası barış düzeninin başarı ile kurulmasının ayrılmaz bir parçası olmaya devam ettiğini teyit ediyor.

Avrupa Parlamentosu, uluslararası arenada dini etki ile ilgili olan meydana okumalarına özellikle vurgu yaparak terör örgütleri ve köktenci dini grupların Birlik için ve dünyanın diğer bölümleri için oluşturdukları tehdidi endişe ile öne sürüyor. Bu grup ve oluşumlar, şiddeti kin ve hoşgörüsüzlüğü teşvik etme aracı olarak kullanıyorlar ve insan hakları ve temel insan özgürlüklerinin kısıtlanması yönünde toplumlara ve mevzuata etki gösteriyorlar.

AP, kültürlerarası ve dinlerarası diyalogun ve de AB prensipleri ve değerlerinin teşvik edilmesine çağırıyor. Bu Internet ve iletişim teknolojileri aracılığı ile olabilir, ki bunlar ifade özgürlüğü, plüralizm, bilgi paylaşımı, eğitim, insan hakları , gelişme, toplanma özgürlüğü, demokrasi ve kültür ile dinler arasındaki etkileşim ve bütünleşmenin kolaylaştırılması açısından kilit önem taşıyor. Bu şekilde insanlar arasındaki ilişkilerin ve uluslararası ilişkilerin büyük dercede sürdürülebilir olmasını sağlamak için hoşgörü ve anlaşmanın teşvik edilmesi mümkündür.

A stylized orange figure with its arms raised, set against a background of orange circles and arcs.

www.civilsocietydialogue.org

Platform AGORA

bulv. „Gen. E. ĩ. Totleben” 43, Sofya 1606, Bulgaristan

tel./ faks +359 2 462 71 11, office@agora-bg.org

www.agora-bg.org